

Lühiülevaade sotsiaalsest töökooperatiividest Rootsis

**Töökooperatiivid on osa kooperatiivsest
liikumisest ja sotsiaalsest ettevõtlusest**

autor:

Eva Laurelii

norden

Põhjamaade Ministrite Nõukogu
esindus Eestis

**Raamatu tõlkmist eesti keelde toetas Põhjamaade Ministrite
Nõukogu Eestis projekti „Equal Opportunities“ raames.**

Võru, 2011

Sotsiaalsed töökooperatiivid

Sotsiaalsed töökooperatiivid on osa ülemaailmsest kooperatiivsest liikumisest. Kooperatiivsete organisatsioonide ideoloogia põhineb ideedel, mis ulatuvad 1800ndatesse aastatesse – iseseisvus, täielik isemajandamine, usaldus ja solidaarsus privilegeeritud ning ebasoodsas olukorras olevate inimeste vahel. Kooperatiivi asutab tavaliselt grupp inimesi, kellel on ühised vajadused. Neid ühiseid vajadusi rahuldatakse läbi majandusliku tegevuse, milles kooperatiivi liikmed on kas tarbijad, tootjad või töötajad. Kooperatiivi liikmed jagavad ühiselt omandiõigust ning vastutust vastavalt põhimõttele: „üks liige, üks hääl“. Kooperatiivid on autonoomsed ja iseseisvad organisatsioonid, mille liikmelisus on vabatahtlik ning avatud kõigile.

Kooperatiivi definitsioon ja kirjeldus on tavaliselt sõnastatud järgnevalt:

Kooperatiiv on autonoomne ühing, mille liikmeteks on vabatahtlikult ühinenud inimesed, keda seovad omavahel ühised majanduslikud, sotsiaalsed ning kultuursed vajadused ja pürgimused.

Kooperatiivid põhinevad üksteise abistamise (*self-help*), omavastutuse, demokraatia, võrdsuse, õigluse ja solidaarsuse printsiipidel. Kooperatiivide liikmed järgivad oma tegevuses eetilisi printsiipe, nagu näiteks: ausus, avatus, sotsiaalne vastutus ja teiste eest hoolitsemine.

Kooperatiivide põhiprintsiibid on justkui juhendiks, mille kaudu rakenduvad kooperatiivsed väärtused:

- Vabatahtlikkus ja avatud liikmelisus.
- Demokraatlik juhtimine.
- Liikmete osalemine majandustegevuses.
- Autonoomsus ja iseseisvus.
- Haridus, koolitused ja informatsioon.
- Koostöö teiste kooperatiividega.
- Huvi ühiskonnas toimuva vastu.

Töövõimetutele inimestele, kellele pole antud võimalust töötada ja ühiskonna heaks panustada, võib kooperatiiv tähendada järgmist:

- **Sa oled grupi liige, mille liikmetel on sarnased vajadused.**
Koostöö grupis pakub võimalust defineerida grupi liikmete ühiseid vajadusi ja jõuda selgusele, kuidas ühine tegutsemine aitab kaasa nende vajaduste rahuldamisele. Sellest definitsioonist lähtub, miks kooperatiivid on nii erinevad: alustades neist, mis pakuvad selles osalejatele eeskätt ühtekuuluvustunnet ning ulatudes tasemeni, kus tehakse reaalselt tööd ning arendatakse grupi liikmete võimekust.
- **Sinu osavõtt kooperatiivi tegevusest on vabatahtlik.**
Mitte kedagi ei saa sundida olla kooperatiivi liige. Liikmeks olemise otsus ja kooperatiivi tegevuses osalemise määr on täielikult vabatahtlik, kui seda ei ole teistmoodi sätestatud sise-eeskirjas. Vabatahtlikkus siinses kontekstis tähendab seda, et iga liikme kohustusi ja tegevusi tuleb võtta tõsiselt. Paljude jaoks on see tähtis samm, et lahti murda passiivse kõrvalseisja või kliendi rollist.

- **Sa töötad koos teistega järgides demokraatlikke põhimõtteid.**
Töötades kooperatiivis on igal selle liikmel võimalus areneda personaalselt ning saada tagasisidet grupikaaslastelt, panustades samaaegselt oma teadmisi ja oskusi ühisesse ettevõtmisesse. Iga liige on grupis vajalik – sinu osavõtt grupi tegevusest on oluline kõikide teiste jaoks. Koos töötades näitame me paratamatult välja nii oma positiivseid ja kui ka negatiivseid külgi. Seega, tuleb olla valmis hakkama saamiseks töökorraldusest tingitud konfliktsituatsioonide kui ka oma isiklike negatiivsete tunnetega. Kooperatiiv kui koostöövorm ei eelda, et koostöö printsiibid kehtivad vaid tööülesannetega seoses. Kooperatiivi liikmena tuleb osaleda otsuste tegemisel, mis puudutavad kooperatiivi eesmärke, äriplaani, rahaga ümberkäimist jne. Aktiivse meeskonnaliikmena demokraatliku organisatsiooni tegevuses osalemine pakub osalejale võimalust praktiseerida meeskonnatööd, väljendada ennast ja oma arvamust. Demokraatlikkus on eeltingimuseks, et suureneks kooperatiivi liikmete eneseusaldus ja võimekus osaleda ühiskonnas selle täieõigusliku liikmena.
- **Ühisomandis ja demokraatlik ettevõtte.**
Kooperatiiv on organisatsioon, mis tegeleb äriaga. Töökooperatiivi liige panustab turul nõudlust omavate kaupade tootmisesse või teenuste pakkumisse. Siin tuleb kasutusele ka „vajalikkuse“ mõiste – kooperatiivi liikmed teevad tööd, millele on realselt nõudlust ning mille ees ollakse nõus turul maksma. Kooperatiivse organisatsiooni liikmed on ise kooperatiivi omanikud ning mitte keegi teine ei tohiks nende eest ära teha tootmisega seotud otsuseid.

Sotsiaalsed töökooperatiivid ühiskonna osana

Sotsiaalsete töökooperatiivide tegevust saab vaadelda mitmest vaatenurgast. Ühiskondlikus kontekstis kujutavad töökooperatiivid endast uut majandusharu ehk sotsiaalset ettevõtlust, mis sai suurema tähelepanu osaliseks Rootsi liitumisel Euroopa Liiduga. Sotsiaalset ettevõtlust on pakutud võimaliku lahendusena sotsiaalprobleemidele ühiskonnas. Sotsiaalne ettevõtlus asub n.ö. piirialal, puudutades oma olemuselt nii avalikku kui erasektorit kui ka vabatahtlikke organisatsioone.

Sotsiaalne ettevõtlus

Sotsiaalse ettevõtluse kontseptsioon viitab organiseeritud tegevustele, mis peamiselt on seotud kogukonna huvide teenimisega, on üles ehitatud demokraatlikke väärtusi silmas pidades ja on oma olemuselt sõltumatud.

Ühingud, kooperatiivid, sihtasutused ja teised sarnased ühendused viivad ellu tegevusi, mis oma olemuselt on seotud nii sotsiaal- kui majandusvaldkonnaga. Sotsiaalse ettevõtte peamine kasu, on kasu avalikkusele või kasu teatud ühingu liikmetele. Sotsiaalset ettevõtet ei looda kasumi saamise eesmärgil.

Sotsiaalsed töökooperatiivid on osa üleüldisest kooperatiivsest liikumisest, mille alla kuuluvad tarbijate, tootjate ja töötajate kooperatiivid. Kõige silmapaistvamateks kooperatiivideks Rootsis on läbi aegade olnud tarbijate ja põllumajandustootjate kooperatiivid. Uus kooperatiivide liikumine algas Rootsis 1980ndatel, mil kooperatiivsetel alustel hakati looma uusi lasteaedu ja sotsiaalseid ettevõtteid, mis pakuvad teenuseid hariduse, tervishoiu ja sotsiaalteenuste valdkonnas või töötamisvõimalusi nendele, kes ei suuda ise leida tööturul tööd. Sotsiaalsetes töökooperatiivides juhivad ja korraldavad töötajad oma tööd ise, kuid vajavad selleks ühiskonna ning kogukonna toetust.

Vastavalt organisatsiooni eesmärkidele kujutavad sotsiaalsed töökooperatiivid endast organisatsioone, mis tegutsevad ettevõtluses, et pakkuda tööd inimestele, kes erinevatel põhjustel pole võimelised ise tööturule jõudma ja seal hakkama saama.

Näited Rootsist:

- Samhall'i Grupp.
- Riiklikud ja omavalitsusorganite töökoolitusprogrammid.
- Organisatsioonid, mida juhivad mittetulundusühingud ja sihtasutused (näiteks Enter – organisatsioon, mis on Rootsi mittetulundusühingu „Visually Impaired“ omanduses).
- Indiviidide poolt loodud organisatsioonid, mille eesmärgiks on puuetega inimestele töö võimaldamine.
- Töötajate kooperatiivid, mis juhivad päevakeskusi või teisi töötegevusi.

Kasumi kontseptsioon

Ettevõtte kasum on bilansis tekkinud ülejääk, mis kuulub maksustamisele.

Sõna „kasum“ kasutatakse vahel ka piltlikult, et näidata tegevuse käigus tekkinud varade ülejääki, mida saab hiljem reinvesteerida.

Sotsiaalse ettevõtluse vallas tegutsevad organisatsioonid ei tohi kasumi saamist seada peaesmärgiks. Äritegevus peab küll tooma kasu organisatsiooni liikmetele või rahuldama avalikkuse eesmärke ehk teisisõnu – oluline on tagada, et investeringutelt saadav kasu kasutataks huvigruppide nimel. Euroopas nimetatakse sellistel põhimõtetel tegutsevaid organisatsioone mittetulundusühinguteks. Rootsi keeles nimetatakse neid „*icke-vinstdrivande verksamhet*“ (mittetulunduslikud tegevused). Kuigi mõnevõrra sarnased, on nendel väljenditel erinevad tähendused. Inglise keeles rõhutakse organisatsiooni eesmärkidele; rootsi keeles pigem ärikasumile.

Kasumi kontseptsioon tekitab kooperatiivide ja teiste sarnaste organisatsioonide seas segadust. On ohtlik, kui ühingu võtmeisikud arvavad, et kasumit ei tohigi tekkida. Selle asemel, et panna kasumi teenimine küsimärgi alla, on hoopis olulisem mõelda, kuidas leida kasutust tegevuse käigus tekkinud kasumile.

2002. aastal kajastas meedia diskussioone kasumi teemadel, mis oli seotud alternatiivsetel meetoditel pakutud haridus-, tervishoiu- ja sotsiaalteenustega. Ostes teenuseid ettevõtelt, kooperatiividelt või erateenuste pakkujalt, peab avalik-õiguslik sektor, vastavalt praegustele avaliku hanke seadustele arvestama nende pakkumiste hindamisel teenuse kvaliteeti ja hinda ning eirama teisi huve. Kuid viimane Riigihankenõukogu (Committee on Public report (SOU 2001:31) soovib erilist kohtlemist pakkujatele, näiteks töötajad, tarbijagrupid ja kaubandusühingud:

Hangete pakkuja võib sätestada, et pakkumiskutsed edastatakse ainult nendele ettevõtetele, sihtasutustele, ühingutele või muudele organisatsioonidele, mis ei ole seadnud oma eesmärgiks omanikele tulu teenida.

Sotsiaalsete ettevõtete struktuur, suurus, algkapital ja eesmärgid eristavad neid traditsioonilistest ettevõtetest, mis tähendab, et nad ei saa konkureerida nendega võrdsetel tingimustel. See tõsiasi võiks olla aluseks sotsiaalsete ettevõtete erikohtlemisele.

Pole päris selge, milliseid tarnijaid eelpool mainitud Komitee mõtleb oma definitsiooni „põhitegevuse eesmärgiks ei tohi seada kasumi teenimist“ all. Kas see tähendab, et siia alla kuuluvad ainult need, kes ei kavatse kasumit teenida seoses hanke suunitlusega? (Võrdle näiteks kohalike omavalitsuse poolt pakutavate teenustega, kus kulud ja tulud on tasakaalus.) Kui nii, siis on tegemist mittetulundusühingutega, (Inglise keeles sobiv väljend: *non profit organization* ehk ilma kasumita organisatsioon). Ettevõtet, mis ei tohi töötada kasumi saamise eesmärgil, võib nimetada mittetulundusühinguks. Aga äriettevõtte vajab kasumit, vajab selleks, et oleks võimalik reinvesteerida, et kindlustada ja arendada äri ühingu enda ja/või ühiskondlike vajaduste teenimiseks. Siia kategooriasse ehk erikohtlemist vajavate teenuse pakkujate hulka ei kuulu seega vaid need äriettevõtted, mille ainus eesmärk on teenida kasumit oma omanikele kasumit.

Laias laastus võttes pole kooperatiivide eesmärgid seotud kasumi jaotamisega selle omanike/liikmete vahel. Igasugune majanduslik kasu liikmetele peaks tulenema kas liikmete tegutsemisest tarbijatena, kasutajatena või töötajatena. Kooperatiiv töötab vastavalt reeglitele ning seal puudub taotluslik kasumi teenimise eesmärk (välja arvatud määral, mis on vajalik kooperatiivi püsimiseks ja arendamiseks. Kui dividende makstaksegi välja, siis neid nimetatakse tavaliselt lojaalsuse dividendideks, kuhu alla kuuluvad näiteks boonused (tarbijate kooperatiivides) ja „hilinenud palk“ (töökooperatiivides).

Sotsiaalsetel töökooperatiividel võivad olla erinevad põhjused kasumi saamiseks. Kooperatiivid, mille eesmärkideks on tagada oma liikmete palgad, ning mis püüavad luua majanduslikult võimalikult iseseisvat sotsiaalse orientatsiooniga organisatsiooni, peavad mõtlema kasumi teenimisele.

Otsene või kaudne kasumi kasutamise viis, mitte selle olemasolu, määrab ära, kas organisatsiooni saab pidada mitte tulu teenivaks (*not-for-profit*). Kui kasumit kasutatakse ühiskonna sotsiaalsete probleemide lahendamiseks, siis saab seda organisatsiooni lugeda mitte tulu teenivaks. Kui kasumit kasutatakse investeringuteks aktsiakapitali, siis on tegu millegi muuga.

Kooperatiivis iga töökoht funktsioneerib kui väike osa struktuuris, kus ühiste eesmärkide nimel on igapäevane tegevus koordineeritud teiste tegevustega. See annab kooperatiivi liikmele võimaluse tunda ennast vajalikuna ning saada kaaslastelt tagasisidet. Töö ja sotsiaalsed suhted tagavad ühiskonnas positsiooni ja olemasolu mõtte – võimaluse tunda end ühiskonnas vajalikuna.

Organisatsioonilised põhimõtted sotsiaalsetes töökooperatiivides

Sotsiaalsete töökooperatiivide puhul on juhtivaks põhimõtteks organisatsiooni ülesehitusel koostöö väärtuste süsteem. Need on: avatud liikmelisus ja võrdne häääl. Liikmete huvid on kooperatiivi põhiväärtuste aluseks. See tähendab, et kooperatiivis töötatakse kõigi heaolu nimel.

Organisatsioonilised lahendused

Rootsis puudub eriline organisatsiooniline vorm sotsiaalsete töökooperatiivide jaoks. Lähtuvalt kooperatiivide põhimõtetest, tundub mõttekas kasutada sellist organisatsioonilist vormi, mis on justkui loodud kooperatiivsete organisatsioonide jaoks ehk tulundusühistu (*ekonomisk förening*) vormi. Tulundusühistute liikmelisus on avatud neile, kes seal töötavad ning järgitakse põhimõtet: „üks liige, üks hääl“, mis on ka kooperatiivi põhiprintsiibiks.

Erinevused kooperatiivide ja mitte tulu teenivate ühenduste vahel põhinevad tavaliselt kooperatiivide ühenduse definitsioonil, mis on kättesaadav Kooperatiivse Ühenduse Aktist (*Co-operative Societies Act*). Kui need eeldused on täidetud, siis on tegemist kooperatiivse ühendusega. Muul juhul on üldiselt tegu mittetulundusühinguga. Vastavalt Kooperatiivse Ühenduse Aktile, kooperatiivse ühenduse tegevuse eesmärgiks on soodustada liikmete finantshuve, näiteks kaasa aidates tööturu arendamisele. Seega ühendusi, mille eesmärgiks on luua töökohti ja maksta palka oma liikmetele äritegevuse käigus, võib lugeda äriühinguteks.

Ühendusi, millel on peamine eesmärk on sotsiaalne või need, mille tegevus on väga väikesemahuline, tuleks vormistada mittetulundusühingutena. Sama peab paika organisatsioonide puhul, mis on seotud mõne katusorganisatsiooni või munitsipaalüksusega.

Sotsiaalse töökooperatiivi puhul on selle liikmeteks need, kes antud kooperatiivis töötavad või on mingil teisel moel sellega seotud. Juhatuse liikmed valitakse liikmete seast.

Kooperatiivides esineb ka teisi juhtimisviise. Põhiprintsiibiks on siiski see, et need inimesed, kelle poolt on ühing loodud, omavad organisatsioonis otsustavat häält.

Kooperatiivid võivad olla üles ehitatud mitmel erineval viisil. Näiteks, Basta töökooperatiiv Rootsis Nykvarn'is loodi suure, narkosõltlastele suunatud, Itaalia kooperatiivi San Partignano eeskujul. Esialgu moodustati see mittetulundusühinguna koos aktsiaseltsiga, mis kuulus täielikult mittetulundusühingule. Basta pakub tööd ja eluruumi narkosõltlastele ning müüb praktikakohti Rootsis munitsipaalüksustesse, millest teenitakse osa ühingu tuludest. Aktsiaseltsi näol on tegu eduka äriettevõttega.

Kohaliku kogukonna ettevõtted on kas mittetulundusühingud (*ideell förening*) või äriühingud. Mõlemal juhul on eesmärk sama: luua töötamisvõimalusi inimestele, kellel on raskusi töö leidmisega. Kohalikel kogukonna ettevõtetel võivad olla ka otsesed või kaudsed eesmärgid vaba ettevõtluse arendamiseks. Üldiselt võivad selliste organisatsioonide liikmeks astuda kõik kohaliku kogukonna liikmed, kes tahaksid organisatsiooni toetada. Samuti võivad liikmeteks astuda kohalikud organisatsioonid. Siit järeldub, et sellised ühendused esindavad ainult kohalikku kogukonda. Need, kelle töö on seotud ühingu tegevusega, võivad samuti liikmeteks astuda. Juhatuse liikmed on tavaliselt ka kogukonna liikmed. Reeglina ei esine juhatuse liikmetel kohustust organisatsioonis realselt töötada. Juhtide rollid varieeruvad arvestades organisatsiooni struktuuri ja ulatust.

Västerbotten'i maakonnas Rootsis on üks organisatsiooni vorm, mida kutsutakse kogukonna ettevõtteks (*community business*) ning mis on kasutusel alternatiivina kooperatiivile ja eraettevõtetele. Västerbotten'i puhul on kogukonna ettevõtteks üks peamine organisatsioon (mittetulundusühing) ja üks või mitu teist organisatsiooni (aktsiaseltsid). Mittetulundusühing on otseselt või kaudselt avatud kõigile ühiskonna liikmetele või neile, kes tahaksid edendada selle tegevust. Aktsiaselts tegutseb iseseisvalt, kuid seda suunab mittetulundusühing ning aktsiaselts tegutseb selle heaks. Kasumid reinvesteeritakse organisatsiooni tegevusse.

Kõige loomulikum organisatsioonivorm sotsiaalse ettevõtluse jaoks on mittetulundusühing, võimalusel seotud aktsiaseltsiga. Nende organisatsioonide eesmärgiks peaks olema töökohtade loomine. Ülesanneteks on sageli subsideeritud palkadega tööhõive ja päevahoiuteenuste pakkumine. Inimesed ja organisatsioonid, kes on liikmed ja juhatuse liikmed, käivad väga harva samas organisatsioonis tööl. Organisatsioon on majandusliku orientatsiooniga, sotsiaalsete eesmärkidega ning see töötab traditsioonilisel viisil.

Järgmises lõigus jätame kõrvale kohalikud kogukonnaettevõtted ja ühingute poolt juhitud sotsiaalsed ettevõtted ning keskendume sotsiaalsed töökooperatiivide liikidele.

Sotsiaalsete töökooperatiivide tekkele Rootsis on aidanud kaasa:

- Koostöö erinevate rehabilitatsioonikeskuste vahel.
- Ühe või mitme inimese initsiatiiv, keda seob kooperatiivi idee.
- Erinevate valdkondade organisatsioonide initsiatiiv, mis aitas oma liikmetel luua kooperatiivi.
- Kooperatiivide koolitusprogramm, mille raames inimesed said kokku ja arendasid välja idee.
- Munitsipaalüksus või mõni teine organisatsioon, mis toetab mõnda nende äritegevuse muundamist kooperatiiviks.

Analüüs ja diskussioon

Kui me lihtsuse mõttes piirdume kooperatiivis vaid selle liikmete kaasamisega ühingu tegevustesse (*empowerment*), siis me suurendame inimeste kontrolli oma elu üle. Sellise tegevuse eesmärgid sisaldavad:

- Arenguprotsessi, milles inimesed tunnetavad end väärtuslikumana, tunnevad, et neil on võimekus täita ülesandeid ning nad saavad ennast ja teisi usaldada;
- Fakti tunnustamist, et ühiskonda koos kõigi oma struktuuridega saab tõepoolest modifitseerida ja muuta ...

Kooperatiivide võimalused Rootsis piiratud töövõimega inimeste kaasamiseks tööturule

Kas tänases Rootsis on vajadust sotsiaalsete töökooperatiivide järele?

Sotsiaalsed töökooperatiivid pakuvad alternatiivset tööturгу. See on turg, mis koosneb riiklikest- ja munitsipaallüksustest ning ja sotsiaalsetest ettevõtetest. Miks peaks ühiskond toetama sotsiaalsete töökooperatiivide arengut? Põhjuseid on palju...

Pikka aega on Samhall tegutsenud ühe tähtsaima võimalusena piiratud töövõimega inimeste tööle suunamisel. Samhall on üle elanud mitmeid raskeid aegu ja kõige rohkem kannatasid selle all töötajad; praegu toimub seal ümberstruktureerimine ning Samhalli tulevik ei ole kindel (kevad 2002).

Munitsipaaltöökohad, mis kerkisid esile just viimastel aastakümnetel tänu suurenenud tööpuudusele, on munitsipaalseadustega väga piiratud ning neid ettevõtteid ei tohi ajada äri kasumi saamise eesmärgil. Seega on ka ettevõtte areng piiratud, sest ettevõtteid võib müüa ainult omahinnaga ja nad ei tohi konkureerida teiste ettevõtetega. Munitsipaalseadused lubavad luua küll töökohti, kuid mitte ajada tavaäri.

Sotsiaalsed töökooperatiivid on väikesed ettevõtteid, mis tegutsevad turul nii nagu iga teine ettevõtte. Läbi sotsiaaltoetuste, mis on suunatud konkreetsele kooperatiivile; toetatakse juhendajaid, ettevõtte arendamist ning panustatakse vahendite soetamisse, kuid ei toetata regulaarset äritegevust. Kooperatiivid lähtuvalt turupõhisest hinnakujundusest, tihti tegutsevad nad väga väikeses turu osas ning ei konkureeri „päris maailma“ teiste sama valdkonna ettevõtetega. Kooperatiivset ettevõtetlust vajataksegi eelkõige selleks, et luua töökohti ning vähendada töötust, samaaegselt pakkudes tarbijatele vajalikke kaupu ja teenuseid.

Samad põhimõtted on üsna omased ka teistele organisatsioonidele, mis tegelevad sotsiaalse ettevõtlusega, pakkudes töövõimalusi puudega inimestele ja teistele tööturul väiksema konkurentsivõimega isikutele. Miks peaks siis pühenduma vaid töökooperatiividele? Selleks on vähemalt kolm põhjust: eneseabi *motiiv (self-help)*, liikmetele võimu usaldamise (*empowerment*) motiiv ja sotsiaalse ettevõtluse jõud (*power of a social entrepreneurship*).

Eneseabi motiiv – kooperatiivse organisatsiooni alus

Kui inimesed saavad kokku, et lahendada ühiseid muresid demokraatlikke printsiipe järgivas ettevõttes, on tegemist kooperatiivse organisatsiooniga.

Eneseabi võib vaadelda mõnes mõttes ka vastandina heategevusele ja teistele abinõudele, näiteks, Euroopas ja Rootsis riiklikult n.ö. „teiste“ poolt loodud ettevõtetele, mis on suunatud puuetega inimeste aitamiseks.

Eneseabi põhimõte väljendub sotsiaalsetes töökooperatiivides vähemalt kolmel viisil:

- Kooperatiiv annab võimaluse: kohtuda teistega, kel on sarnased probleemid: tööturust kõrvalejäämine ja tunne, et sind pole vaja sellesse ühiskonda, kus inimese maine põhineb tema töökohal. Algselt suunasid sotsiaalsed töökooperatiivid oma tegevuse kindlatesse kategooriatesse, näiteks psühholoogiliste puuetega inimeste abistamisse. Hilisemate aastate jooksul on sihtgrupid laienenud ja uued kooperatiivid abistavad erinevaid huvigruppe korraga.

Eneseabi grupe rakendatakse enamasti terapeutilistel põhjustel: grupp pakub äratundmist, võimalust samastada end kellegagi, kes lähtuvalt isiklikest kogemustest suudab pakkuda abi raskustega toimetulemisel ning on toeks isiklikus arengus.

- Kooperatiivis on võimalik õppida usaldama oma sisemist tugevust ning enda ja teiste ühiseid ressursse kasutades arendada töökohta. Eneseabi põhimõte toimib isegi siis, kui on vajadus teha koostööd organisatsioonidega väljastpoolt kooperatiivi lisaressursside saamiseks.
- Töökohtade loomisega luuakse ka uued identiteedid: kooperatiivi liikmed saavad nüüd olla tööturul aktiivsed. Nad ei kuulu enam oma staatusest ühiskonna äärealadele ega kannu „märgistust“: patsient, klient või osaleja riiklikus abiprogrammis.

Võimustamise motiiv ehk kooperatiivi liikmetele võimu usaldamine

Mitmesugustel põhjustel tööturult tõrjutud inimeste puhul kerkib tihti esile küsimus, kuidas neid võib neid usaldada. Puuetega inimestele töövõimalusi luues, peab arvestama, et kogu tööga seotud protsess aitaks tööturult seni eemale tõrjututel leida oma sisemist tugevust ja kasvatada eneseusku.

Munitsipaaltöökohtade loomisel on tähtsal kohal töötajate kaasatus, osavõtt ja mõjuvõim. Isegi tavalistel töökohtadel on selgelt näha, millist tähtsust omab tööjõu motiveerimisel töötajate kaasaamine tööga seotud otsustusprotsessidesse. Kaasatus suurendab töötajate produktiivsust ning paljud tööandjad näevad palju vaeva, et sellist keskkonda luua. Sotsiaalsetes töökooperatiivides lähtub töötajate kaasatus demokraatliku omandiõiguse printsiibist, mis omakorda väljendub kooperatiivi põhimõtetes, põhikirjas ja ettevõtte juhtimistavades.

Uurides kooperatiivse meetodi erinevaid võimalusi, ei tohiks alahinnata ametliku asjaajamis- ning juhtimistavade tähtsust:

- Kooperatiivi liikmed teevad ise otsuseid, mis on seotud ettevõtte eesmärkide, rahaasjade, organisatsiooni igapäevase korraldusega jne.
- Kooperatiivis lähtutakse vaba tahte, solidaarsuse ja osavõtu printsiipidest, mis tähendab, et kooperatiivi liikmetel tuleb oma kohustusi võtta tõsiselt; samas, mitte keegi ei saa neid sundida osalema kooperatiivi tegevuses.
- Demokraatlikus kooperatiivis võetakse inimeste seisukohti arvesse – kõigi liikmete aktiivne osalemine on tähenduslik kõigile. Vahele suhtlemine, võimalus olla teistele nähtav ja kuuldav ning oma panuse andmine grupi heaolusse, tõstab iga liikme enesekindlust ja oskust ennast kehtestada erinevates situatsioonides.

- Kooperatiivi liikmed on isiklikult vastutavad toodetavate kaupade ja pakutavate teenuste eest nii nagu see on igas teiseski ettevõttes.

Sotsiaalne ettevõtlus kui inimese isikliku ja majandusliku arengu alus

Itaalia sotsiaalse kooperatiivi näite puhul oli olulisel kohal innovaativsus. Kui 1970ndatel kooperatiivid alustasid tegevusega, kasutati täiel määral ära kohaliku toetust ja vabatahtlike jõudusid, et luua uusi töökohti ja pakkuda hoolekannet mitmesugustel põhjustel tööturult kõrvale jäänud inimestele. Näiteks, Trieste linna hotellides, restoranides ning erinevates äriettevõtetes toimetasid nüüd inimesed, kes olid varem elanud puuetega inimestele mõeldud asutustes. Nendega koos töötasid teisedki töötud ja vabatahtlikud. See oli midagi täiesti uut ning teistest riikidest pärit külalistest sai nende organisatsioonide jaoks tähtis klientuur.

Sotsiaalne ettevõtlus tähendab, et ettevõtluse jõud on pandud ühiskonda ja inimest väärtustavasse konteksti. Entusiastid (ettevõtjad) loovad äriettevõtte, mille peamine eesmärk on läbi äritegevuse lahendada sotsiaalseid probleeme. Sotsiaalsete töökooperatiivide puhul tähendab see samaaegselt heade töötingimuste loomist ning tähendust omavate asjalike tööülesannete väljatöötamist. Kooperatiivne töövorm eeldab, et need tegevused toimuvad samaaegselt. Kooperatiivi juhib üldjuhul üks või mitu eestvedajat ning kogu seda protsessi võib nimetada ka kollektiivseks ettevõtluseks.

Sotsiaalne ettevõtluse töökooperatiivi vorm annab selle liikmetele võimaluse võtta endale au olla ettevõtte asutaja, teisisõnu teha oma firma.

- Hea kohalik kogukond jagab toetust sotsiaalsetele ettevõtetele. Sotsiaalsete töökooperatiivide puhul on selle liikmeskond seotud teiste gruppidega ning inimestega avalikust ja erasektorist. Ettevõtte asutamiseks on vajalik teha koostööd ametnike ja poliitikutega, teiste kohalike äriettevõtetega ning koguda infot potentsiaalsete klientide ja huvigruppide kohta – kõik see laiendab liikmete jaoks sotsiaalset konteksti ning kasvatab neis „sotsiaalse ettevõtja“ identiteeti.
- Sotsiaalsed töökooperatiivid on mittetulundusühingud. Seega arendatakse ettevõtte ärikontseptsioon välja lähtuvalt väärtustest mitte kitsalt kasumit silmas pidades. Keskkonna heaks töötavaid organisatsioone ning teisi organisatsioone, kes loovad otsest sotsiaalset kasu ning mida ei saa juhtida tavalise äriettevõttega, saab samuti formuleerida mittetulundusühinguna.
 - Kollektiivses ettevõtluses vabanevad loovus ja leidlikkus, mida saab rakendada ühendustes nagu töökooperatiiv kaudu, kuid mis tavaäriettevõttes ei pruugi toimida.

Kui tahetakse uut kooperatiivi luua, siis tuleb see teha nähtavaks kooperatiivi sihtgrupile – see eeldab turgudelt ressursside saamist ning suhtlust teiste organisatsioonidega. Sotsiaalse kooperatiivi projekt demonstreeris erinevaid võimalusi ning tulevikus võib SKOOPi-il (Rootsi organisatsioon, mis abistab sotsiaalseid kooperatiive), suhteliselt uus riiklik eriabi pakkuv organisatsioon, mängida selles kontekstis väga suurt rolli.

Sotsiaalse töökooperatiivi definitsioon

Sotsiaalne töökooperatiiv on üsna uus nähtus ning pole kindlasti mõni keskväimu poolt planeeritud abinõu, samuti pole tegu tööturu – ja sotsiaalpoliitika tulemiga. See tähendab ka seda, et sotsiaalsed töökooperatiivid on kannatanud puuduliku seadusandluse pärast. Vaatamata sellele, et mitmed teised kooperatiivid arenesid ka samal ajaperioodil. Me kindel seisukoht on, et ühised standardid on Rootsis sotsiaalsete töökooperatiivide arenguks vajalikud. Erinevad grupid näeksid paremini võimalusi kooperatiividega koostööks, kui kooperatiivide olemus ja seos teiste ettevõtetega olek selge ning üheselt mõistetav.

Sotsiaalne ettevõtluse kontseptsiooni tutvustati Rootsis esmalt seoses liitumisega Euroopa Liiduga. Liitumist ette valmistades värbas valitsus 1999. aastal meeskonna, kes koostas raporti, kus esmakordselt kajastus Rootsi ametlik seisukoht seoses sotsiaalse ettevõtlusega. Sotsiaalne ettevõtluse arengu seisukohalt oli see suure strateegilise tähtsusega samm edasi. Samal viisil vajab selgitust ja sotsiaalsete töökooperatiivide kontseptsioon. Käesolev raport annab selleks oma panuse. Me loodame, et raportile järgnevad täiendavad selgitused ning hinnangud, sest üheks ebakindluse põhjuseks on see, et pole kindlaid hinnanguid kooperatiivse meetodi efektiivsusest võrreldes teiste rehabilitatsiooniasutuste ja tööturu jõupingutustega.

Sotsiaalsed töökooperatiivid kui rehabilitatsioonimeetod, vajab rohkem tustust. Ühiskonnas on olnud pikka aega defitsiit meetodite järgi, millel oleks sotsiaalmajanduslik mõju. Samhall arendas välja meetodi nimega Sampop. Erinevates väikestest ettevõtetes läbi viidud väiksemahulistest uuringutes suudeti välja selgitada ja näidata olulisi sotsiaalset kasu, mida on võimalik pakkuda läbi sotsiaalsete töökooperatiivide.

Sotsiaalsete töökooperatiivide hindamiseks on vaja on täiendavaid kvalitatiivseid ja protsessile orienteeritud uuringuid. Kaasatud peavad olema kõik kooperatiivide arenguga seotud osapooled ja huvigrupid: liikmed, abipersonal, munitsipaalüksused, Sotsiaalkindlustuskassa, Tööturuamet, kliendid ja teised partnerid. Sotsiaalsete töökooperatiivide arendamisel (kui on kaasatud liikmed, äritehingud ja ühiskonna toetus) tuleb olla innovaatiline ja rakendada kõikide osapoolte kogemusi.

Sotsiaaltoetused, millele kooperatiividel ja nende liikmetel on õigus, on seotud mitmete võimuorganite vastutusaladega. Võimuorganite ebakindlus kooperatiivide toetamisel põhineb tavaliselt selles, et kooperatiividele enda ideoloogia ja toetussüsteemi loomine valmistab raskusi. Kas kooperatiivid on kohad, kus tehakse tööd, või pigem kohad, kus korraldatakse ühiseid sotsiaalseid kokkusaamisi? Milline võimorgan tegelikult on vastutav kooperatiivide toetamise ja arengu eest? Kes kannab vastutust liikmete rehabilitatsiooni eest, kui nad ikka leiavad end olevat teatud mõttes tööturult eemal?

Veel üks põhjus, mis on tekitanud sotsiaalse töökooperatiivi mõistes ebaselgust, on see, et väga paljude erinevad ettevõtted defineerivad end töökooperatiividena: alustades omavalitsuste juures ja toel toimivatest kooperatiivsetest ühendustest ja lõpetades iseseisvate äriliste suunitlustega kooperatiividega, mille töötajad saavad palgatoetusi. Piir sotsiaalse töökooperatiivi ja abistipendiume saava äriettevõtte vahel ongi kohati ebaselge.

Võimuorganite vastutusala

Rootsis on suur vajadus täpsustada seadusandlust, mis puudutab sotsiaalseid kooperative ja sotsiaalseid ettevõtteid, mis pakuvad töövõimalusi tööturul vähese konkurentsivõimega isikutele. Senine seadusandlus hõlmab peamiselt strateegiaid, kuidas arendada uusi toetusmeetmeid ja kohandada neid kooperatiivsete ettevõtetega.

Kooperatiivide tegevuste ja liikmetega on seotud mitmete võimuorganite haldusalad. Ka vastutus, mis on seotud kooperatiivide jaoks kriitiliste probleemidega, on jaotunud erinevate osakondade vahel. Senini puudub võimuorgan, mille vastutusalasse kuuluks kõigi potentsiaalsete töökooperatiivi liikmete rehabilitatsioon ja/või tööturu koolituste koordineerimine. Samuti puudub võimuorgan, mille peamiseks ülesandeks oleks sellise sotsiaalne ettevõtluse vormi, nagu seda on sotsiaalne töökooperatiiv, arendamine. Sotsiaalse töökooperatiivi loomiseks, funktsioneerimiseks ja arenguks on vajalik koostöö omavalitsusüksusega, Sotsiaalkindlustusameti ning Töötukassaga. Ametlikult seda ei eksisteeri. Kõigil asutustel on oma roll seoses sihtgrupiga (tööturul vähema konkurentsivõimega isikud), kuid see on defineeritud erinevatel viisidel. Lisaks kultuurile ja hoiakutele, on erinevad reeglid, mis mõjutavad tööd. Riiklikud organisatsioonid võivad näha kooperatiivide arengus isegi ohtu oma tegevusele. Olukord nõuab poliitilist sekkumist, milleks võiks olla konkreetsed juhised omavalitsus- ja riiklikele üksustele, kuidas korraldada koostööd sotsiaalsete töökooperatiividega.

Täna lasub riigil kohustus luua töötamisvõimalusi läbi Samhall'i ja rakendada teisi tööhõivemeetmeid. Munitsipaalasutused peavad toetama töökohtade tekkimise võimalusi ning tagama, et kohalikel elanikel oleks töökoht. Seda võib teha järgides Sotsiaalteenuste Akti (*Social Service Act*), kuid munitsipaalüksustel on selles vallas vabamad käed. Erandiks on LSS (puuetega inimeste reform Rootsis) kliendid, kellele tuleb tagada igapäevane hõivatus. Riiklikud- ja munitsipaalvõimud võivad kaasa lüüa puuetega inimestele töökohti loovate organisatsioonide struktureerimisel. Sotsiaalkindlustuskassal lasub rehabilitatsiooni koordineerimise vastutus ning ta peab pöörama individuaalset tähelepanu igale kliendile, et leida lahendused rehabilitatsiooni võimalustele, vähendada vaeste terviseprobleeme ja aitama klientidel leida parimad võimalused, et ära elada.

Töökooperatiivid kuuluvad enamasti sotsiaalpoliitiliste meetmete vastutusalasse ning üldjuhul on need munitsipaalüksuste hallata. Pärast reformi psühhiaatria valdkonnas on KOV-d otsinud mitmeid võimalusi, et pakkuda töötamise ja suhtlemise võimalust vaimsete puuetega inimestele. Koostöö sotsiaalsete töökooperatiividega võib KOV-de jaoks olla lahendus. Konkurents eritüüpi ühingute vahel ning avaliku sektori ebakindlus kooperatiivide suhtes on viinud tihti mõne sotsiaalse töökooperatiivi sulgemiseni või üleandmiseni KOV-le.

Sotsiaalsed töökooperatiivide arendamine sõltub ka sellest, kuidas KOV näeb selle tegevuse vastavust seadustele. Munitsipaalsete töökohtade loomine piirab munitsipaalüksuse vabadust toetada grappe, kes tahavad luua endale ise kohta töötamiseks. Töökooperatiivid on seotud majandusliku vabadusega ning võimalus motiveerib inimesi nendega ühinema. Munitsipaaltöökohtade eest vastutava valdkonna ametnikud võivad kooperatiividest tunnetada isegi ohtu ning on mõned näited, tuginedes LSS-i andmetele, kus igapäevaselt tegutsevate kooperatiivide liikmed on „tagasi surutud“ tööle munitsipaalasutustesse, et täita sealsed tühjad kohad.

Kuna sotsiaalsed töökooperatiivid on arendanud oma identiteedi seoses sotsiaalse ettevõtlusega palju selgemaks, suureneb vajadus muuta ka tööturupoliitika valdkonda. Paljud sellised kooperatiivid ongi fookuseerinud oma tegevuse alternatiivse tööturu loomiseks. Samal ajal on kooperatiividel sotsiaalsed eesmärgid, nad töötavad vastavalt oma võimetele ning nende eesmärk ei ole algupärase tööturu kõrvaldamine, mida väidavad mitmed tööturu valdkonna ametnikud.

Sotsiaalse töökooperatiivi loomiseks peab organisatsioon saama toetust ühiskonnalt, indiviididelt, gruppidele ja ettevõtelt, et tegevus käima lükata. Täna sel päeval toimub see ilma selge meetodita, kus võimuorganid teevad koostööd kooperatiividega ja aitavad neil luua struktuuri ning mis sobiks kooperatiivi ülesannete ja tegevusega erinevates faasides. Kooperatiivi loomise tegevused hõlmavad kõike, indiviidi või grupi ideest sotsiaalse töökooperatiivi alustamiseks, kuni valminud ettevõteteni, mis vajab pidevat oskuste arendamist ja kvaliteedikontrolli.

Vajamineva abi hulka kuuluvad: finantsabi kooperatiivi loomisel, mitmed investeeringud ja professionaalsed juhendajad, kes teevad koostööd avaliku sektoriga seoses kooperatiivi asutamise, värbamise ja lepinguliste probleemidega.

Euroopas on esile kerkinud mitmed diskussioonid seoses sotsiaallettevõtete ja sotsiaalsete töökooperatiivide rahastamise, stabiilsuse ja jätkusuutlikkusega. Paljudes riikides, nagu ka Rootsis, peab pidevalt projektirahasid taga ajama, et ettevõtet arendada. Seega oleks oluline leida hea lahendus sellele probleemile. Itaalias kasutatakse kooperatiivsetest ettevõtetest tekkivaid rahasid uute sotsiaalsete kooperatiivide arendamiseks. Esialgu peab kooperatiiv leidma rahastust mitmetest erinevatest allikatest ja siis, umbes peale kahte aastat, saab ta munitsipaalüksuselt tagasi osa investeeringukuludest. Suurbritannias saab kooperatiiv kapitali mitmetest erinevatest allikatest ning raha ja abi saab ta avalikult sektorilt.

Sotsiaalse töökooperatiivi sissetulekute allikad saab jagada kahte rühma: kooperatiivi enda müügitulu ja annetused, toetused kohalike omavalitsuste ning Euroopa Liidu abiprogrammidest. Mõned kooperatiivid Rootsis, mida ei saa kategoriseerida äriüksusteks, on võtnud pangalaenu uute investeeringute tegemiseks. Rootsi Pärandi Fond (*Inheritance Fund*) on ainus fond, mis on mõeldud funktsionaalsete puuetega inimeste abistamiseks ning seda on mitmeid kordi kasutatud sotsiaalsete töökooperatiivide loomiseks.

Koostöö saavutamaks arengut ja tulemuslikku rehabilitatsiooni.

Mitmeid kümnendeid on olnud valitsuse üheks eesmärgiks arendada koostööd tööturu ja tööhõive ja rehabilitatsiooni valdkonnas. Viimastel aastatel on tehtud olulisi samme, näiteks SOCSAM ja FRISAM projektides, mille kogemuste põhjal võiksid välja kasvada alalised toetusprogrammid.

Riiklike institutsioonide raskused oma algatuste koordineerimisel kujutavad ohtu kooperatiividele ja nende liikmetele. Kui mingit koordineerimist ei toimu, siis institutsioonide (need, mis peaksid toetama kooperatiivide liikmeid) tegevus (tegevusetus) võib negatiivselt mõjutada kooperatiivide arengut. Toetustes pole stabiilsust ega järjepidevust. Üheks eeltingimuseks kooperatiivide rehabiliteerivate

tulemuste saavutamiseks on see, et erinevad riiklikud ning KOV-i tasandi üksused teevad endale selgeks oma rollid kooperatiivide arendamisel.. Samuti peab toimima koostöö ühiskonna ja kooperatiivi vahel, et saada abi ja toetust.

Riigi tasandil tuleks võtta seisukoht nii töökooperatiivide kui üleüldse sotsiaalse ettevõtluse suhtes. Kooperatiivi erinevus tavalise organisatsiooni suhtes seisneb selles, et kooperatiiv vajab pidevalt ressursse, et saada selliseks organisatsiooniks, kus liikmed saaksid omada täielikku kontrolli.

Mõista tuleb faktoreid, mis mõjutavad vajalike ressursside suunamist kooperatiividesse.

- Kooperatiivi liikmed peavad olema koolitatud kasutamaks demokraatlikku otsustamismudelit. Nõustamine ja koolitamine peavad olema koordineeritud. SKOOPI, Rootsi riiklik võrgustik vajab pidevalt ressursse võrgustiku ülesehitamiseks ning läbi selle tugevneb ka kooperatiivi identiteet.
- Oluline on regulaarne sisehindamine ja kooperatiivi liikmete ühised pingutused kvaliteedi nimel. Rootsi võib olla eeskujuks oma pika demokraatia traditsiooni ning kaasatuse põhimõtte järgimisega. Inimestel, kes varem on olnud patsiendi ja kliendi rollis, pole lihtne võtta korraka vastutust ja kontrolli oma organisatsiooni üle. Vaja on tarku, kogemustega ja toetavaid inimesi, kes mõistavad kõiki töökooperatiiviga seotud protsesse.
- Üks kõige tähtsamaid tingimusi kooperatiivide arendamisel on, et ühiskond aktsepteeriks ja toetaks töökooperatiivide mentoreid ja juhendajaid. Paljud töökooperatiivide juhid võitlevad selle nimel, et nende kooperatiivist saaks see, mida nende liikmed ootavad. Nad on entusiastlikud eestvedajad, kes on algatanud mitmeid kooperatiive ja inspireerinud nende liikmeid.

Kooperatiiv vajab ühiskonnalt tuge, et alustada ning jõuda välja efektiivse sotsiaalse organisatsioonini, kus liikmed tegutsevad ja teevad otsuseid. Kooperatiivi tegevusprotsess põhineb indiviidi või grupi ideel, mis peaks välja jõudma täieõigusliku enese jõul tegutseva kooperatiivini. Et erinevates faasides õige abi kohale jõuaks, on vaja läbinähtavat ning paindlikku süsteemi.

Kooperatiivi loojale peaks olema selge, kust otsida alustuseks ressursse, kuidas, protsessi alustada, moodustada gruppi, luua äriplaani, leida kontoriruumi jne. Erinevad faasid kooperatiivi loomisel võivad võtta aega erinevalt, olenedes grupist, ideest, kohalikest tingimustest. Ühiskondlik toetus neile tegevustele on oluline, et maandada kooperatiivi loomise ja tegutsemisega seotud riske.

Tugistruktuur meetodi, kvaliteedi ja oskuste arendamiseks

Tugistruktuur koos nõustamis- ja koolitustegevustega on sotsiaalses ettevõtluse sektoris end igati tõestanud (võtmefunktsiooniks peetakse seda eriti Suurbritannias ja Itaalias). Rootsis tegutsevad kooperatiivide arendamise agentuurid (LKU) riikliku tellimuse alusel, et need pakuksid nõuandeid ja informatsiooni kooperatiividele. Nende 15 aasta jooksul, mil LKU on eksisteerinud. Nüüdseks on LKU ühinenud koos sotsiaalse töökooperatiivi projektiga SKOOPI (võrgustike organisatsioon), riiklike täiskasvanute haridusasutustega ja erinevaid huvigruppe esindavate organisatsioonidega, millel on seos sotsiaalsete töökooperatiivide arendamisega.

Riiklik sotsiaalse töökooperatiivi projekt on pingutanud, et levitada informatsiooni sotsiaalsed töökooperatiivide kohta üle terve Rootsi ning see on tõepoolest aidanud töökooperatiivide kui sotsiaalse rehabilitatsiooni meetodi propageerimisel.

LKU on võtnud kanda kohaliku sidemehe rolli sotsiaalsete töökooperatiivide loomisel. Kooperatiivi loomisel tuleb arvestada, et grupi eesmärkidele ja huvidele pööratakse tähelepanu samaaegselt. Kokkulepped ja äriplaanid, mis luuakse koostöös mentorite ja tugisikutega, on eelduseks kooperatiivi stabiilsele arengule.

SKOOPI areng aitab kaasa sotsiaalsete töökooperatiivide identiteedi väljakujunemisele, sest grupina on nad ühiskonnas rohkem märgatavad. Koostöö ja arendustöö kooperatiivide vahel aitab kaasa kasuliku info levikule; koos on kergem ka probleeme lahendada.

Kooperatiivid vajavad oma võrgustiku laiendamiseks ja arendamiseks ning selget riiklikku tugisüsteemi: nii nõustamist kui koolitusprogramme.

Kriitilised faktorid

Kuidas tagada korraga iseseisvus, järjepidevus ja jätkusuutlikkus

Pole kerge luua ettevõtte ja juhtida seda nii, et see oleks stabiilne ja jätkusuutlik. Nii on see kõikide ettevõtete jaoks, mis konkureerivad vabal turul turuosa ja klientide pärast. Sotsiaalsed töökooperatiivid lähtuvad oma majandustegevuses sotsiaalsetest ülesannetest, ja on küllalt neid kooperatiive, kus sotsiaalsed eesmärkide saavutamine on tunduvalt eelistatum kui äritegevus. Kooperatiivide toimimises löövad kaasa inimesed, kes muul moel ei saaks ettevõtte juhtimises osaleda. Kollektiivses ettevõtluses peitub suur ühisjõu potentsiaal, mis realiseerub oskusliku toetusvõrgustiku abil.

Sotsiaalse töökooperatiivi algusfaasis on side grupi liikmete vahel nõrk. Initsiatiiv kooperatiivi loomiseks on tulnud arvatavasti avalikust sektorist või kelleltki teiselt ning grupp on alles moodustamise faasis. Mentorid, tööjuhendajad ja investorid võtavad sel etapil juhtimise rolli enda peale, et need siis edukalt liikmetele hiljem üle anda. Uute kooperatiivide loomisel peab lähtuma seadusandlusest ja juba olemasolevates kooperatiivides kehtivatest reeglitest, et olla usaldusväärne partner investoritele, toetajatele. Olulised küsimused on: kes defineerib ülesande, kes on mille eest vastutav, ja kuidas kontrollitakse otsuseid ning tegevusi?

Nagu näha, vajavad kooperatiivid pikaajast ja stabiilset ja asjatundlikku toetust. Kui iseseisvaks siiski sotsiaalsed töökooperatiivid saavad, kui nad sõltuvad avaliku sektorist erinevate abide, toetuste ja tööjõu vahendamise läbi?

Iseseisvus on problemaatiline mõiste kõikide suhete puhul, sest kui kõik on tehtud ja öeldud, oleme me siiski mingit teist liini pidi sõltuvuses. Isegi inimeste isiklikus elus on nii, et hinnatakse küll iseseisvust ja sõltumatust, ometigi võib vastastikkusest sõltuvusest kasvada välja edukas ja hästitoimiv suhte. Sama lugu on ka suhetega organisatsioonide vahel. Kui kooperatiive tajutakse iseseisvate organisatsioonidena, siis lepingute ja kokkulepete vahendusel saavad nad teha otsuseid vastavalt oma vajadustele läbi konkreetsete tegevuste. Kui sotsiaalsed töökooperatiivid saavutavad ühiskonna

usalduse viisil, mida ühiskond tahab toetada, siis on see järjekordseks eelduseks arengule.

Oleme täheldanud, et munitsipaalüksustel on raske eraldada kooperatiive enda allorganisatsioonidest, millele nad tagavad pideva toetuse. Seega vahetevahel on munitsipaalüksused seotud selliste probleemidega, mis legaalsest küljest võttes on ainult kooperatiivi mure. Vahel on see võhiklikkuse või sotsiaalne ettevõtluse vormi selgusetuse tulemus. See võib olla seotud ka kooperatiivi eestvedaja võimuprobleemidega. (Hetkel on koostamisel selline juriidiline väljaanne, mis keskendub KOV-de juhtidele ning see võib lahendada nii mõnegi nendest probleemidest.)

Ühiskonna toetus arengusse ja selle seos projekti vormiga

Viis, mil moel ühiskond pakub toetust, sõltub sihtgrupi võimalusest olla osaliseks iseenda arengus. Enamus sotsiaalseid töökooperatiive alustavad projektipõhiselt ning mõnegi jaoks tähendab see pikale venivat protsessi projekti rahastajate leidmiseks ning võimustruktuuride heakskiidu saavutamiseks. Riigiasutustele võib projektipõhisus sobida, sest see on lihtne võimalus vältida kooperatiivide nn pikaajalist käivitustsükli. Samas saab kasutada projekte selleks, et katsetada innovaatilisi lahendusi ilma formaalseid reegleid ja haldusrutiine muutmata.

Projektipõhisusega kaasnev risk on ebastabiilne rahastus, millest kasvavad välja ebakindlus tuleviku ning ettevõtte järjepidevuse suhtes. Projektipõhisus tähendab lühiajalisi suhteid ja lepinguid. Mida täpsemalt on projekti ülesanded määratletud, seda suuremaks muutub projekti lõpp-tähtaja saabumisega ebakindlus tuleviku suhtes. Projektidega ei kaasne mingeid pikaajaliselt siduvaid lubadusi. Kuid loomulikult on olemas projekte, mis projektis alustatu jätkamiseks on otsinud uusi finantseerijaid. Projektid on saanud viisiks alustada ebakindlaid tegevusi. Projekte alustavad tavaliselt tugevalt pühendunud isikud, kes loodavad, et ühiskond usub projekti vajalikkusesse ning teeb selle organisatsiooni püsivaks.

Organisatsiooni järjepidevuse ebakindlusest on kõige enam mõjutatud projektiga seotud kliendid ja partnerid. Grupil, kes võitles oma organisatsiooni asutamise nimel ning peab seda pidevalt hädast välja aitama, lasub pidev suur surve. Selle leevendamiseks oleks mõttekas fookuseerida seiresse, mis kujutab endast standardprotseduure, et omada ülevaadet sellest, kuidas organisatsioon areneb ning milliseid abinõusid tuleb kasutusse võtta.

Projektide rahastamine EL-i vahenditest ja selle tagajärjed mõjutavad samuti kooperatiivide arengut. Struktuuralsed lahendused on kriitilise tähtsusega sotsiaalsete töökooperatiivide ja ka teiste organisatsioonide arengus, kuid projektipõhise rahastuse puhul peavad inimesed pikaajaliselt ette mõtlema. On olemas risk, et hakatakse toetama teistsuguse valdkonna projekte. See võib panna tegutsema suunas, kus põhieesmärk on projektide kaudu raha saamine. Samas võib see võtta initsiatiivi nendelt inimestelt, keda projekt peaks teenima. Nende asemel on projektide rahastuse nimel võitlevad riiklikud asutused ja teised mängijad. Selle tulemusena võetakse inimestelt võimalus võtta vastutust, omada kontrolli enda ja oma töö üle ning end läbi selle areneda.

Selleks, et sotsiaalsed töökooperatiivid ja teised sarnased organisatsioonid saaksid iseseisvateks ja looksid püsivaid võimalusi abivajajatele, on vajalik see uus ettevõtluse

vorm ühiskonna integreerida. Küsimus seisneb selles, kas kooperatiive saab ülal pidada projektidena avalikus sektoris või peab neile andma võimaluse luua püsiv iseseisev struktuur?

Projekti vormil on mõningaid eeliseid, näiteks pakub see vorm rohkem ruumi innovatsioonile ja tavapärasest erinevale mõtlemisele. Ka projektide puhul tuleks panustada pikaajaliste partnerlussuhete arendamisesse ning mõelda, kuidas tagada enda ja partnerite suhteline iseseisvus.. Alec Carlberg käsitleb seda probleemi oma publikatsioonis „About the social economy’s dynamics“, kus ta kinnitab iseseisvuse ja individuaalsuse tähtsust ning samal ajal toob välja, et see ei toimu alati täiesti probleemivabalt.

Ettevõtted, mis ei ole märkimisväärselt pikaajalises perioodis iseseisvad, on haavatavad poliitilise võimu ja töötajate „heade kavatsuste“ poolt. Inimese individuaalsus kasvab välja eneseusust ja iseseisvusest, mitte munitsipaal-sotsiaalne ettevõtluse raamistikust. Kui sotsiaalsest ettevõtlusest ja sotsiaallettevõtlusest saab tõrjutud inimesi vabastav hoob, siis need inimesed peavad võtma kontrolli oma ettevõtete üle. Sellised protsessid on harva vaieldavad.

Töö kontseptsioon

Inimeste tervise ja heaolu nimel on oluline, et neid väärtustataks ühiskonna poolt tööjõuna. Tänapäeval on aga siin mitmeid probleeme:

- Paljudel inimestel puudub võimalus rakendada oma töötaja potentsiaali, sest tööturg muutub töötajate suhtes aina nõudlikumaks ja karmimaks.
- Tööturg on avatud põhimõtteliselt vaid nendele, kes suudavad vähemalt miinimumpalga endale välja teenida ja soovitavalt täiskohaga töötada.
- Erivajadustega inimesi ei nähta ühiskonnas aktiivse tööjõuna. Need inimesed vajavad töötamiseks kohandatud töökeskkonda ning töö tegemine võtab neil kauem aega kui tavaliselt. Aktiivne tööhõivepoliitika on suunatud neile, kes juba kuuluvad töturule. Paljusid sotsiaalsete töökooperatiivide liikmeid ei loeta nende hulka.

Need probleemid panevad paika, milline võimuorgan on vastutav kooperatiivide arengu ja toetamise eest:

- Kas liikmed kooperatiivis töötavad või mitte.
- Kas liikmed on või ei ole „tööturu käsutuses“.
- Kas see on või ei ole tööalase rehabiliteerimise teema.

Viis, kuidas defineerida sõna „töö“, võib omada otsustavat tähtsust, kuidas ühiskond areneb.

Sotsiaaltoetuste nimel on tähtis see, kuidas me defineerime tööd, ning kes on või ei ole töturu käsutuses. See on kõige tähtsam kolmanda sektori ja sotsiaalsete töökooperatiivide arendamisel. Kas seda võib tööks nimetada, kui inimene töötab nädalas 8 tundi, kuna tal on säilinud töövõime ainult 20% ulatuses?

Sotsiaalsed töökooperatiivid leiavad end tihti jagavat sõna „töö“ kahe erineva tähenduse vahel. Töö kui võimalus saavutada sotsiaalseid eesmärke ning töö, mis on vajalik avatud turu mõistes ellu jäämiseks. Töö kontseptsioon tekitab probleeme võimuorganitele, kellel on suhted kooperatiivide ning sarnaste sotsiaalse ettevõtluse organisatsioonidega. Kuidas saab hinnata nende liikmete jõupingutusi, kes on küll invaliidsuspensioonil, kuid tegutsevad sotsiaalsetes töökooperatiivides? On see töö? On see nn kaitstud töökoht? Kas kooperatiiv on alternatiivse tööturu osa? On see hea, et arendatakse alternatiivset tööturgu? Või see loob see piiranguid ja ebatervet konkurentsi? Kui see ongi töö, kas inimesed saavad siiski samal ajal oma pensioni või ajutise invaliidsuspensiooni kätte? Sotsiaalkindlustuskassa juhtnöörid tekitavad paljudele muresid, kes saavad toetusi ning tahaksid töötada samal ajal, kuid ei taha kaotada oma kindlustust.

Töö defineerimine mõjutab tugevasti sotsiaalseid töökooperatiive ning tervet ühiskonda. Selles raportis saame me ainult tuvastada võimuorganite nägemust tööst ning seda, mida nad nimetavad tööks või mida mitte. Samuti on see sotsiaalsete töökooperatiivide tegevuste arendamiseks kriitilise tähtsusega tegur.

Kui sotsiaalsetes töökooperatiivides toimub arenemine palgatöö laiendamise suunas, siis võib see kooperatiivide teema nihkuda munitsipaaltasandilt riiklikule tasandile, tehes selle sotsiaalvaldkonna temast tööturupoliitika temaks.

Sotsiaalseid töökooperatiive peab õppima nägema osana majandusest.

Punkt, kus kohtuvad osavõtmine ja võimu omamine, ettevõtmise ja äri

Tööstus töötab pidevalt iseseisvate töögruppide, horisontaalse organisatsiooniehituse ja partneritele omandiõiguse lubamise suunas. Nende strateegiate taga olev idee on põhimõtteliselt sama sotsiaalsete töökooperatiivide ideega: luua organisatsioon, mis põhineb inimeste kollektiivsel jõul.

Osavõtmine ei ole vastuseisus ärifookusega. Pikaajalises perspektiivis on see hoopis eeliseks. Peamine probleem on see, kas inimesed on ettevõtte jaoks olemas või vastupidi. Ettevõtluse eesmärk kooperatiivis peaks olema inimese areng ning majanduslik areng on kõigest vahend selle eesmärgi saavutamiseks. Siin võivad sotsiaalne ettevõtlus ja sotsiaalsed töökooperatiivid funktsioneerida kui inspiratsiooni allikatena.

Kooperatiivne meetod rõhutab võrdselt nii individuaali kui grupi tähtsust ning see põhineb liikmetel, kes vaba tahte alusel ja aktiivselt võtavad osa organisatsiooni tegevusest ning samal ajal võtavad vastutuse oma otsuste ja tegude eest. Osavõttu ja vastutuse võtmist soosivad kooperatiivi põhiväärtused ja toetavad iga liikme arengut. Kooperatiivne meetod on õige kasutamise korral väga hea võimalus jõustada selle liikmeid.

Inimesed, kes tunnevad et neid kaasatakse igapäevastesse tööprotsessidesse, võivad tunda end ettevõttele lojaalsena ja arendada loovust, mis on kasulik nii nendele endile

kui ka ettevõttele. Kui inimene tunneb end tähtsa ja vajalikuna, siis ta tavaliselt on valmis võtma enda peale enam kohustusi ja samas areneb ta ametialaselt. Hakkamasaamise tunne tõstab enesehinnangut ning mõjub positiivselt tervisele.

Ärikontseptsioon on kooperatiivile vajalik, et luua majanduslik ruum investeeringute ja liikmete hüvitiste (palgad) jaoks ning tagada rahulik ja stressivaba organisatsioon. Viimane on muidugi tähtis selleks, et grupid ja üksikisikud tunneksid end organisatsioonis hästi. Õige ärikontseptsiooni leidmine ja töö organiseerimine parimal viisil on grupi jaoks parim väljakutse ning siin on tihti vaja ka juhendajate abi.

Paljud, kes töötavad vaimsete puuetega inimestega, kahtlevad, et neist võiksid saada kooperatiivide liikmed ja et nad võtaksid organisatsioonis vastutust. Kardetakse, et ülesannete andmine paneb nad surve alla. Sotsiaalses töökooperatiivis osalemine peab põhinema iga isiku võimel ja vajadustel.

Kooperatiivi liikmed vajavad toetust pidevalt, vastavalt individuaalsele vajadusele. Neilt ei saa nõuda rohkem, kui võimeid. Kooperatiivi arengu kiirus ja korraldus põhinevad kooperatiivi liikmete reaalsel võimel.

Kooperatiiv on oma peamise eesmärgi saavutanud, kui ühiskond näeb kooperatiivis positiivset mõju selle liikmetele ning on usaldab gruppi ettevõtjana. Sotsiaaltoetused peavad olema osa kohandatud süsteemist, kus valitseb tasakaal ettevõtte arendamise ja rehabilitatsiooniks sobiva keskkonna vahel.

Sotsiaalsete ettevõtete arendamise julgustamine ja selleks vahendite tagamine on ühiskonna ülesanne, kuid nende loomisega ei tohiks kiirustada, sest iga ettevõtte sünd peab põhinema siiski selle eestvedajate otsusel. Ettevõtlus ei ole midagi, mis tekib automaatselt, kuid selle arengut saab mõjutada luues selleks soodsaid tingimusi ja positiivset keskkonda, mille nurgakiviks on loovus.

Tõlkinud Taavi Jürgenson, toimetanud Malle Kelt ja Astrid Org

Võru 2011